

Treballar les masculinitats amb nois joves i adolescents
en un context d'intervenció en educació sexual

Recomanacions pedagògiques

avalua +
AVALUACIÓ FEMINISTA

SIDA DOCUMENTACIÓ
STUDI AVALUACIÓ

AUTORIA: SANDRA CUNDINES ANTELO

REVISIÓ: ANDER FERNÁNDEZ, CLARA MARTÍNEZ, DAVID PARICIO, NOEMÍ ELVIRA, URKO
(SEXUALITATS – EDUCACIÓ SEXUAL FEMINISTA)

IL·LUSTRACIÓ DE LA PORTADA: MARÍA ROMERO GARCÍA

EDICIÓ: SIDA STUDI

ANY D'EDICIÓ: 2022

AQUEST DOCUMENT HA ESTAT POSSIBLE GRÀCIES AL TREBALL COL·LABORATIU DE TOTES LES PERSONES QUE FORMEN SIDA STUDI.

AMB EL SUPORT DE:

Agraïments

Al professorat i a totes les persones que formen els equips educatius dels centres on SIDA STUDI va realitzar tallers l'any 2021, que van participar d'aquest estudi. A les persones joves que van participar en els grups focals, per compartir les seves opinions i relats de forma generosa i transparent. Gràcies!

ÍNDEX

I- Introducció	5
II- Parlem de masculinitat	6
III- L'avaluació feminista com a eina: d'on partim	11
IV- Avaluació d'un programa d'educació sexual	12
Objectius de l'avaluació	13
Objecte: què hem avaluat	13
Preguntes avaluatives	14
Com hem avaluat	14
V- Resultats	15
Temes clau detectats	15
Resposta a les preguntes avaluatives	19
1- El programa funciona, per a qui i per què?	19
2- Quina és la resposta dels nois cis adolescents i joves al programa?	21
3- Com podem millorar el nostre programa per respondre a les necessitats del professorat i de l'alumnat, respecte a la feina amb els nois cis?	22
Necessitats del professorat	22
3.1. Formació en profunditat que permeti interpretar i comprendre els recursos disponibles sobre sexualitat	22
3.2. Creació de formes d'actuació davant d'un conflicte que no impliquin una excessiva dilació en el temps, que generin aprenentatges col·lectius i S'ADRECIN a la reparació de danys	23
3.3. Expressió lliure de la pròpia orientació o preferència sexual quan no és heterosexual, i suport davant situacions de LBGtifòbia	24
Necessitats de les persones joves	25
3.4. Ampliar l'imaginari sobre el plaer i la sexualitat	25
3.5. Actualitzar i adaptar els continguts a l'edat	26
3.6. No jutjar la sexualitat de les noies	26
3.7. Treballar l'autonomia per contrarestar la resistència dels nois cis	27
3.8. Treballar amb els referents adults més propers: els professors i els educadors	28
VI- Algunes CONCLUSIONS	30
VII- Recomanacions per treballar l'educació sexual amb nois joves i adolescents	32
Recomanacions generals per a un programa d'educació sexual amb nois cis	32
Recomanacions pràctiques per a una activitat sobre sexualitat	32
Recursos	33
VIII- Bibliografia	35
IX- Annexes	36

I- INTRODUCCIÓ

Fa dècades que els estudis sobre les masculinitats han proliferat en diferents latituds. A Austràlia, a l'Amèrica Llatina o als Estats Units comptem amb un corpus teòric important, produït a les universitats i també provinent de l'activisme dels homes contra l'homofòbia i, en menor mesura, contra la violència masclista. En el nostre context, és sobretot en l'última dècada quan hi ha hagut un interès cada vegada més gran per aquest concepte i per la reivindicació d'identitats masculines alternatives al model tradicional.

Gràcies a la lluita feminista i a conseqüència de la conquesta de drets, de l'ocupació d'espais per part de les dones, i de la visibilització de les violències, les desigualtats i les discriminacions masclistes s'han produït canvis importants en les relacions de gènere. La lluita pels drets de les persones transsexuals, el moviment LGTBI, i la lluita transfeminista i de les dissidències sexuals també han transformat el binarisme sexogenèric i han posat de cap per avall els mandats de la feminitat i de la masculinitat, el seu arrelament als cossos i la seva relació amb els genitals, així com l'heterosexualitat obligatòria i els models de família tradicionals.

No obstant això, mentre que per a les dones i altres persones dissidents dels models de sexe i gènere s'han produït grans canvis, per als homes cis blancs i de classe mitjana els canvis no han estat tan profunds. A l'escola, la coeducació s'ha centrat a obrir i generar lloc i espai a les dones, i a les nenes i adolescents (com havia de ser), però no s'han generat tants recursos orientats a treballar amb els nois de forma específica. A més, en el nostre treball diari amb l'educació sexual detectem certes resistències i poques eines per incorporar canvis estructurals i profunds. També observem que la masculinitat és molt variable: no existeix per si sola, com a essència, sense context i, sobretot, que no es pot interpretar sense tenir en compte el classisme i el racisme.

Observem que la masculinitat és molt variable: no existeix per si sola, com a essència, sense context i, sobretot, que no es pot interpretar sense tenir en compte el classisme i el racisme.

Com a persones que transitem centres educatius (SIDA STUDI fa més de 30 anys que es dedica a portar l'educació sexual a les aules, a Catalunya, i en l'última dècada ha incorporat la perspectiva feminista en els seus continguts i en la seva metodologia), observem i parlem amb els diversos agents de la comunitat educativa. Transitem, precisament, perquè el nostre pas pels centres sol ser temporal, encara que el suport i acompanyament als equips pugui perdurar en el temps si així ho desitgen. No estem al centre educatiu, encarant la seva quotidianitat i resolent la multiplicitat de situacions que sorgeixen, però en canvi sí que veiem com es repeteix el mateix una vegada i una altra en diferents espais. Aquest document és el producte de l'avaluació del desplegament d'un programa concret en uns centres específics; per tant, és circumstancial i no és universalitzable. Les reflexions aquí exposades sorgeixen d'aquesta anàlisi concreta, però també de l'experiència acumulada per l'equip pedagògic de SIDA STUDI anomenat sexualitats - educació sexual feminista, i són reflexions que sí que podem extrapolar i

convertir en recomanacions útils per al treball de l'educació sexual feminista a l'aula, atenent les problemàtiques sorgides arran del qüestionament de les «masculinitats» i, en general, a la molt necessària tasca que hem de fer totes les persones adultes per garantir els drets sexuals de nois, noies i noiïis.

Aquest treball d'avaluació, interpretació, reflexió i proposta pedagògica ha estat possible gràcies al finançament de diversos organismes públics. Aquest tipus de suport exigeix uns temps i uns marcs difícilment assumibles quan es plantegen metodologies crítiques i feministes, com explicarem més endavant. Per això vam elaborar un primer informe que va ser publicat provisionalment i hem fet aquest segon, una mica més extens. Malgrat tot, els temps segueixen sent molt ajustats i considerem que les reflexions aquí expressades continuen necessitant més temps de maduració.

II- PARLEM DE MASCULINITAT

Però, què és la masculinitat? Qui l'encarna? Existeix una definició que representi el que és «ser un home»¹ en el nostre context? O és més aviat un procés pel qual allò masculí deixa de ser «el» punt de vista i passa a ser un objecte observat? Quin abast estan tenint els canvis que comporten aquest desplaçament de subjecte a objecte?

La **masculinitat hegemònica** s'ha descrit com «la configuració de la pràctica de gènere que incorpora la resposta acceptada, en un moment específic, al problema de la legitimitat del patriarcat, la qual cosa garanteix (o es considera que garanteix) la posició dominant dels homes i la subordinació de les dones» (Connell, 2005: 112).² Connell entén el gènere de forma relacional i adverteix dels riscos de considerar les masculinitats com a opcions disponibles en un mercat d'identitats. La masculinitat hegemònica, ostentada per un petit grup d'homes, beneficia tots els homes en conjunt, ja que crea una jerarquia que els situa per sobre de les dones; una política de la masculinitat, per tant, ha de plantejar qüestions de justícia social i no tant una reforma o actualització de les identitats en el pla individual. El concepte de masculinitat hegemònica s'ha utilitzat àmpliament, però també ha rebut algunes crítiques. Per exemple, s'ha criticat que doni tant de pes a l'estructura, perquè invisibilitza la responsabilitat i la capacitat d'acció individual (Whitehead, citat a Cela, 2020). La mateixa

Una política de la masculinitat ha de plantejar qüestions de justícia social i no tant una reforma o actualització de les identitats en el pla individual.

¹ «Ser un home» és, a més d'una enunciació, una expressió habitualment utilitzada per reforçar o qüestionar la virilitat: ser un home significa, la majoria de les vegades, ser valent, no expressar les emocions o portar el pa a casa. És en aquest sentit que utilitzarem, gairebé sempre, la categoria home, tot i ser conscients que la masculinitat i la virilitat poden ser encarnades per cossos molt diversos. En alguns moments especificarem que ens referim a «homes cis», que són els que s'identifiquen amb el gènere assignat en néixer, però també utilitzarem les categories més genèriques homes/dones o nois/noies per referir-nos a totes les persones que són identificades com a tal en l'àmbit escolar, segurament no sempre en consonància amb els seus sentiments o desitjos, que no hem pogut indagar.

² Totes les cites de les referències en castellà són traducció pròpia.

Connell reconeix alguns punts febles del concepte, com la seva indefinició (és molt variable segons l'època i el context) o el fet que sigui dicotòmic, heterocentrat, essencialitzador i que naturalitzi el cos (Cela, *ibídem*: 77). Un altre problema és l'ús que s'ha fet del concepte, que sovint obvia l'aspecte relacional i estructural, i promou una tendència centrada en la «reforma» o maquillatge de la masculinitat tradicional (Azpiazn, 2017).

Un dels camps d'interès dels estudis sobre la masculinitat és l'escola com a lloc de producció i reproducció de les identitats sexuals i de gènere.³ Com assenyalen Epstein i Johnson (2000), tot i que a l'escola la sexualitat està restringida i hi ha un esforç per mantenir-ne les manifestacions fora de l'aula, en realitat està per tot arreu: «Les

Un dels camps d'interès dels estudis sobre la masculinitat és l'escola com a lloc de producció i reproducció de les identitats sexuals i de gènere.

manifestacions de la sexualitat constitueixen un recurs important i una valuosa moneda de canvi en les relacions diàries de la vida escolar» (p.124). Disposem de pocs estudis sobre com es manifesta la sexualitat a l'escola (en un sentit ampli que inclou les preferències sexuals, les identitats i també les relacions de gènere) o com s'hi construeix i reproduceix. No obstant això, sempre ha existit certa preocupació sobre la manera en què els i les adolescents viuen la pubertat (segons una idea que la sexualitat

s'inicia a l'adolescència, és a dir, no existeix durant l'etapa infantil),⁴ sobre com aquesta vivència afecta els recorreguts acadèmics i l'ordre a l'aula. En aquest sentit, la preocupació és diferent si es pensa en les noies o en els nois: mentre que d'elles preocupen els riscos als quals es puguin enfrontar en els seus primers contactes amb tot el que es pugui relacionar amb allò sexual (d'aquí les observacions sobre la seva forma de vestir, els llocs per on haurien de circular o els horaris que han de complir), d'ells preocupen especialment els problemes acadèmics i els riscos relacionats amb conductes considerades desenfrenades i pròpies de l'edat (l'ús de la pornografia, l'alteració de l'ordre a l'aula, la violència física entre ells mateixos, etc.). Com assenyalava Lomas (2007: 94), «alguns estudis al·ludeixen al rebuig dels nois a un ordre escolar que consideren efeminat i escassament masculí. La cultura masculina del pati s'oposa a la cultura femenina de l'aula i es tradueix en un rebuig a les regles del joc acadèmic i en una indiferència gairebé absoluta envers l'aprenentatge escolar».

De Stéfano (2017) analitza la intersecció entre masculinitat i homofòbia a partir de les dades de l'estudi *Diversidad sexual y convivencia: una oportunidad educativa*, on afirma que la violència dels homes joves es dirigeix cap a les seves companyes dones però, també, i en major mesura, cap als seus companys homes: «És en la confrontació i la

³ Al llarg del text farem servir els conceptes d'«identitat de gènere» o «identitat sexual», així com «gènere» i «sexe» indistintament, llevat que s'indiqui el contrari. Aquest ús té a veure amb una concepció del sistema de sexe - gènere - sexualitat constructivista i estructural, que, com Haraway (1995), reivindica el sexe també com una categoria social, històrica i contingent, superant l'associació del gènere a allò cultural i el sexe a la naturalesa o a la biologia.

⁴ Aquesta qüestió l'hem abordat a l'informe «Incorporació dels mandats de gènere en la infància. Avaluació d'una prova pilot d'educació sexual en educació primària», Cundines, 2020, SIDA STUDI.

resposta quan es posa en joc la masculinitat». Durant l'adolescència, aquesta confrontació arriba a la màxima tensió i el nivell d'homofòbia sobre les seves vides és molt alt, malgrat ser invisible. Segons les dades de l'estudi, l'alumnat percep els seus centres com a ambients tranquils, mal que hi reconeixin nombrosos conflictes, la qual cosa respon a «un procés d'invisibilització i normalització de la violència estretament lligat al gènere».

A banda de l'homofòbia, Díez (2015) assenyala el silenci afectiu com a element configuratiu de la masculinitat. Les «masculinitats exemplars» són tipus d'homes que els escolars aprenen a admirar (futbolistes, actors, etc.). En un context de conquesta d'espais per part de les dones, s'aguditzen les expressions d'estils masculins hegemònics i tradicionals que recorren «a la radicalització d'un dels seus components centrals: l'exercici del domini i control sobre aquelles persones que es consideren més febles».

També s'assenyala que «tot i alguns canvis i malgrat l'emergència d'identitats masculines alternatives a la masculinitat hegemònica, l'arquetip tradicional de la virilitat encara constitueix el referent dominant de l'aprenentatge social de la masculinitat de la majoria dels nois i estan en l'origen de la majoria dels episodis de violència escolar que es donen a les nostres escoles i instituts» (Lomas, 2007).

Diverses autores i autors han assenyalat dos elements que conjugarien especialment la identitat masculina, dos elements que els homes disputen entre si més que amb les dones: l'homofòbia (que pot ser vista també com l'altra cara de la misogínia) i el racisme. Les nostres observacions en el context dels tallers d'educació sexual en centres educatius de la ciutat de Barcelona (és important contextualitzar perquè l'escola no és impermeable a tots els processos de ciutat, especialment aquells que tenen a veure amb la segregació espacial) ho confirmen, però ens assenyalen també que els nois cis estan reaccionant a un discurs que des de fa ja alguns anys està cada vegada més present a les aules: el discurs de la igualtat de gènere, que podem emmarcar en l'auge dels feminismes, i que es manifesta de diferents maneres depenent de com s'hagi treballat i els mecanismes transversals que hagi incorporat cada centre. Aquesta idea d'un cert repunt d'actituds i idees masculistes entre els nois cis joves i adolescents també està present en algunes publicacions més recents, especialment a partir de la publicació de l'últim baròmetre *Juventud y Género 2021* que proporciona algunes dades preocupants sobre la percepció de la violència de gènere per part dels nois joves. Si en el baròmetre anterior (2019) les dades eren llegendes com a positives, ja que hi havia un augment dels nois que s'autoidentificaven com a feministes, ara els números han canviat a pitjor.

Diverses autores i autors han assenyalat dos elements que conjugarien especialment la identitat masculina, dos elements que els homes disputen entre si més que amb les dones: l'homofòbia i el racisme.

Una de les explicacions donades és que «socialment s'ha descuidat l'atenció a les paradoxes i conflictes inherents a la construcció social d'allò masculí» (Martínez i Pérez, 2020), una idea que es repeteix, com si el feminisme, justament, no s'hagués esforçat,

en els últims setanta anys, en desconstruir el gènere, desconstrucció que involucra a totes les persones. Mentre que les dones han reflexionat sobre què significa ser dona (i també els homes), no és fins molt recentment que els homes s'han interrogat sobre la seva condició de subjectes generitzats. En aquest context es donen de forma inevitable paradoxes i discrepàncies entre el que s'espera d'un rol social, i com està canviant i generant altres normes: per exemple, ells es queixen que les noies són massa atrevides, que els assetgen, mentre que la mateixa actitud en un noi seria condemnada per masclista,⁵ sense comprendre que els rols, tot i pertànyer a un mateix sistema de relació, no són posicions intercanviables.

⁵ Aquestes afirmacions es van donar en un grup focal amb nois de 4t de l'ESO, realitzat l'1/06/2022 a un institut de la ciutat de Barcelona.

Treballar l'educació sexual amb una perspectiva feminista implica tenir en compte les resistències que es generen entre els i les adolescents, resistències que tenen a veure amb el qüestionament d'una forma de viure les relacions i la sexualitat que han après des de la infància, ja que, no ho oblidem, els i les joves són producte de la nostra societat, on encara impera el sistema de sexe-gènere heteronormatiu i patriarcal. Com és d'esperar, aquestes resistències són més grans entre els nois cis, perquè la masculinitat és poder, però és fràgil i trencadissa. És des d'aquí des d'on llancem algunes preguntes que, més que donar resposta a com és la masculinitat actualment (si és que ha canviat) o quin lloc han d'ocupar els homes (adults) en el feminisme, busquen orientar el camí cap a la tasca pedagògica amb els nois joves, sense oblidar que els nens i adolescents han estat socialitzats sota els mandats de gènere (profundament binaris i generadors d'iniquitat social) i que, com a persones adultes, som responsables d'haver construït el món que ara els exigeix canviar.

Els nens i adolescents han estat socialitzats sota els mandats de gènere (profundament binaris i generadors d'iniquitat social) i, com a persones adultes, som responsables d'haver construït el món que ara els exigeix canviar.

III- L'AVALUACIÓ FEMINISTA COM A EINA: D'ON PARTIM

L'avaluació és un procés que ha de servir per explicar què hem fet, com ho hem fet i quines conseqüències està provocant la nostra intervenció. És una pràctica orientada a la presa de decisions: ens ha d'ajudar a decidir quin camí hem de prendre, com plantejar una intervenció (diagnosi), introduir canvis o tancar un programa que no funciona.

No obstant això, l'avaluació va néixer com una eina pensada especialment per millorar l'eficàcia i l'efectivitat de les intervencions, basant-se en la productivitat i el rendiment econòmic a gran escala. Les perspectives crítiques van qüestionar que l'avaluació fos una activitat neutra i objectiva, i van aparèixer els models de 4ª generació que van proposar:

- Problematitzar la nostra mirada sobre la realitat a avaluar.
- Reflexionar sobre quin és el nostre marc d'interpretació i com està condicionant la nostra avaluació.

L'avaluació feminista posa el focus en les desigualtats de poder, considerades de forma estructural.

- Considerar l'avaluació com una activitat política creadora de realitats.

L'avaluació va ser qüestionada també pel seu androcentrisme, i es va posar el focus en què feien les dones. Després, en les relacions de gènere, sobretot pel que fa a l'accés i el control dels recursos. Però l'avaluació feminista posa el focus en les desigualtats de poder, el que ens obliga a anar més enllà i

considerar que les desigualtats són estructurals.

L'avaluació feminista, seguint a Podems (2010), entén que l'avaluació és una activitat política i el seu objectiu és la transformació social. L'avaluació consisteix a produir coneixement sobre un procés. Però el coneixement està subjecte a marcs d'interpretació i a relacions de poder. Una avaluació feminista busca escoltar diferents veus i fer visible aquesta estructura desigual.

Així, quan avaluem un programa d'educació sexual feminista, amb l'objectiu de transformar un model de sexualitat masclista i heteronormatiu,⁶ generador de desigualtats i discriminacions, ens és útil preguntar-nos: Què estem fent malament? I, estem reproduint desigualtats o contribuïm al canvi?

⁶ Sobre els objectius i continguts de l'educació sexual feminista plantejada per SIDA STUDI, es poden consultar diversos documents i recursos, entre ells les guies *Claus reflexives per a l'educació sexual*, disponibles a <https://salutsexual.sidastudi.org/es/zonapedagogica-grupos/entorno-educativo/zonapedagogica-grupo/201217-publicaciones-se> [data de consulta 4 de desembre, 2022].

Gràcies a l'esforç de nombroses entitats, associacions i professionals, l'educació sexual s'ha portat als centres educatius de Catalunya durant anys. No obstant això, comptem amb pocs exemples d'avaluacions qualitatives o evidència sistemàtica sobre l'efectivitat dels programes implementats, especialment perquè l'educació sexual no està plenament integrada en el currículum educatiu i, per tant, no és avaluada i actualitzada de manera estructural.

Una altra dificultat amb la qual ens trobem és la manca d'indicadors actualitzats que realment ens parlin dels continguts que s'estan desenvolupant i de les necessitats dels i les joves pel que fa a la seva sexualitat. Els indicadors més utilitzats en les enquestes a població jove solen assenyalar qüestions com l'edat d'inici de les relacions sexuals (sense que hi hagi un consens sobre què s'entén per relació sexual), l'ús de mètodes de protecció, el nombre d'embarassos no planificats, etcètera, deixant de banda altres aspectes més relacionats amb els objectius que proposen els programes d'educació sexual feminista,⁷ com ara el plaer en les relacions, les habilitats comunicatives, el benestar amb el propi cos o la presència o absència de violències masclistes i LGTBIfòbiques.

Considerem que l'avaluació de l'educació sexual, així com de la resta de continguts curriculars, ha de ser sistematitzada amb la finalitat de generar anàlisis crítiques i comparatives que ens permetin continuar actualitzant continguts i respondre als reptes

L'avaluació de l'educació sexual ha de ser sistematitzada amb la finalitat de generar anàlisis crítiques i comparatives que ens permetin continuar actualitzant continguts i respondre als reptes d'una societat en constant canvi.

d'una societat en constant canvi. També per garantir que una educació sexual de qualitat arriba a totes les persones, ja que, d'una altra manera, només aquelles que comptin amb suficient capital cultural —és a dir, aquelles que visquin en llars amb suficients recursos econòmics i temps disponible— podran gaudir-ne.

En aquest document presentem una sèrie de reflexions i recomanacions per treballar amb nois cis en els centres educatius. Aquestes recomanacions són fruit de la col·laboració entre l'equip Sexualitats de SIDA STUDI, entitat amb més de 30 anys d'experiència en la promoció de la salut sexual entre joves i adolescents, i l'Avalua+, un programa d'avaluació feminista de la mateixa entitat. En aquest sentit, l'avaluació ens ha servit per generar reflexions extrapolables a altres programes i actuacions, a més de com a eina interna per millorar el propi programa que avaluem.

⁷ Veure, per exemple, Martínez, Clara i Pardo, Teo (2019) *D'infondre la por a difondre plaers. Claus reflexives per a l'educació sexual*, Barcelona: SIDA STUDI.

OBJECTIUS DE L'AVALUACIÓ

Els objectius d'aquesta avaluació són, com ja hem dit, donar resposta a les preocupacions actuals sobre les reaccions dels joves adolescents davant dels continguts de programes que són obertament feministes. És pràcticament impossible donar una resposta que satisfaci totes les preocupacions sobre l'adolescència. El que pretenem aquí és generar algunes reflexions que ens ajudin a entendre què està passant i què podem fer les professionals i les persones adultes per millorar les nostres intervencions.⁸ El que pretenem aquí és **generar algunes reflexions que ens ajudin a entendre què està passant i què podem fer les professionals i les persones adultes que acompanyem per millorar les nostres intervencions.**

OBJECTE: QUÈ HEM AVALUAT

L'equip pedagògic sexualitats - educació sexual feminista ha desenvolupat un programa integral de salut sexual orientat a joves i adolescents estudiants de 4t d'ESO, que ha estat avaluat per l'avalua+, amb una metodologia qualitativa, en dos instituts de la ciutat de Barcelona i dos centres UEC (Unitat d'Escolarització Compartida).⁹

El programa d'educació sexual avaluat ha consistit a:

- Tres sessions d'una hora i dos quarts amb el grup de joves.
- Una sessió per a l'equip docent o educatiu.
- Una sessió destinada a les famílies i altres referents.

Es poden consultar els continguts i la metodologia del programa als annexes d'aquest informe.

⁸ És molt comú trobar un discurs, tant en l'àmbit professional de la salut com en els mitjans de comunicació, que entén l'adolescència com un «problema» en si mateixa, una etapa vulnerable i plena de riscos, però també desbocada i culpable de tot el dolent que li passa. Per veure'n un exemple: M. Alfaro González, M. E. i altres (2015) «Hàbits sexuals en els adolescents de 13 a 18 anys», Rev Pediatr Aten Primaria vol.17 no.67 Madrid jul./set. 2015.

⁹ Les UEC són centres adscrits al Departament d'educació de la Generalitat, però gestionats per entitats externes. Tenen com a finalitat complementar l'atenció educativa que ofereixen els centres educatius, que es realitza amb un seguiment tutorial per part d'educadors/es socials i estan regulats pel Decret 150/2017, de 17 d'octubre, de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu (<http://www.xtec.cat/>)

PREGUNTES AVALUATIVES

En aquesta avaluació s'han elaborat tres preguntes principals:

El programa funciona, per a qui i per què?

Quina és la resposta dels nois cis adolescents i joves al programa?

Com podem millorar el nostre programa per respondre a les necessitats del professorat i de l'alumnat en relació amb el treball amb els nois cis?

La primera pregunta convida a investigar diverses qüestions que tenen a veure amb la planificació i la implementació del programa, què s'ha fet, com i on.

La segona és una pregunta més difícil de respondre ja que implica interpel·lar les persones que assisteixen al programa per entendre què pensen i com el programa està impactant en les seves vides.

La tercera pregunta implica aprofundir en les necessitats de les persones que han participat en el programa, tenint en compte una problemàtica concreta (el treball amb els nois cis i les masculinitats), i reflexionar sobre les limitacions i potencialitats del programa per proposar millores. Aquestes propostes ens permeten, a més, realitzar recomanacions pedagògiques que poden ser útils més enllà del programa avaluat.

COM HEM AVALUAT

Per a aquesta investigació avaluativa, s'han dut a terme les següents activitats:

- Anàlisi de documentació i tractament bibliogràfic.
- Observació de sessions formatives amb joves, professorat i famílies.
- Realització de 3 grups focals amb joves de 4t d'ESO i dels centres UEC, on han participat nois i noies entre 14 i 17 anys.
- Realització de més de 20 entrevistes en profunditat a personal docent i educadors i educadores.

El material generat pel treball de camp d'aquesta investigació ha superat les expectatives inicials. Molts professors i professores han volgut participar aportant-nos més entrevistes del que esperàvem. Els grups focals amb joves han estat intensos i han durat més del previst: els joves tenien molt a dir. Per aquests motius, aquest informe exposa només una part del treball de camp realitzat, ja que pretén ajustar-se als terminis definits pel projecte i els compromisos amb les entitats que ho han finançat.

V- RESULTATS

Els resultats d'aquesta avaluació són indestriables dels espais i moments específics en què han estat obtinguts: uns determinats centres educatius d'uns barris en concret que pertanyen a una ciutat amb unes característiques socioestructurals determinades. Tot i això, o precisament per això, exposar el procés d'avaluació de manera contextualitzada és útil per generar evidència i experiències reproduïbles.

TEMES CLAU DETECTATS

L'anàlisi del material generat pel treball de camp (documentació, observacions, grups focals i entrevistes) pretén detectar quins són els discursos recurrents i les respostes més freqüents davant el programa, però també els relats que ens poden donar claus per respondre a les preguntes avaluatives. És important, d'una banda, contextualitzar, per delimitar la mirada i evitar essencialismes, i de l'altra, per descomptat, recolzar-se en les aportacions fetes per altres treballs i estudis, com els esmentats en l'apartat II d'aquest informe. L'homofòbia, les conductes de risc i desordre a l'aula, el silenci afectiu, el racisme i la jerarquia entre les diferents masculinitats han estat elements que s'han repetit en les observacions i en els relats recollits, com era d'esperar. Cal entendre quines formes adquireixen en aquests contextos determinats i de quines maneres podem abordar-los en la tasca educativa. Assenyalem aquí alguns temes clau que seran repesos en els punts següents sobre necessitats del professorat i alumnat.

L'homofòbia, el silenci afectiu, el racisme i la jerarquia entre les diferents masculinitats han estat elements que s'han repetit.

L'HOMOFÒBIA

El rebuig explícit de l'homosexualitat continua definint el fet masculí i es continua fent servir per insultar i fer mal públicament en el context escolar. En algunes ocasions, els nois entenen que l'homofòbia no està bé, però no poden renunciar a ser identificats pel grup com a heterosexuals. També hem vist com, quan no s'estan reconeixent altres violències, l'atac homofòbic es fa servir com a l'arma «del que té menys poder», per exemple, per part d'estudiants contra professors o contra les mateixes talleristes. Per exemplificar-ho, recollim una de les situacions recollides a les entrevistes:

En un centre de secundària (on existeix una visibilitat homosexual bastant positiva entre el professorat) hi ha una discussió entre diversos/es joves a l'hora del pati. Una noia, que vesteix vel islàmic, és renyada pel professor que feia torn, ja que creu que és la que ha començat la discussió. Ella es defensa i li diu *maricón*. Una altra professora que presència la situació la torna a renyar, qualifica l'actitud d'intolerable i amenaça d'amonestar-la i de portar el cas a direcció. El professor explica com va sentir que la reacció a l'insult era desproporcionada a causa del context, i que li feia vergonya ser considerat una víctima davant una adolescent amb menys poder que ell i que rebia insults per portar vel. Finalment, va intervenir perquè el tema no transcendís. Aquesta situació

exemplifica la importància del context i de tenir en compte les relacions de poder que es donen entre les persones implicades (Miquel¹⁰, entrevista personal, 21/04/22).

En un altre centre també vam veure com es va fer servir l'insult LGTBfòbic contra les talleristes que impartien el programa de SIDA STUDI. Les entrevistes amb les educadores del centre van oferir el següent punt de vista de la situació: Ells utilitzen aquesta estratègia, que és grupal, perquè se senten atacats i criticats (Pablo, entrevista personal 28/05/22, i Cristina, entrevista personal, 7/06/22). Sens dubte, els temes tractats eren sensibles, ja que, com hem vist, l'homofòbia continua articulant la identitat masculina i, en el cas d'aquests xavals, una identitat posada en dubte també pel seu baix poder adquisitiu i els estereotips negatius assignats a les masculinitats no blanc-europees. La manera de treballar en aquestes circumstàncies ha de ser gradual.

Però, què passa amb els adults? Hem vist com entre el professorat hi ha tasques pendents respecte a la visibilitat de la diversitat sexual, com no es parla d'això i com això influeix en l'ambient general del centre. Xavier ens explicava que quan va començar a treballar en centres educatius, sobretot en els primers cursos on hi ha encara més majoria de mestres dones, el fet de ser home era rebut com un avantatge, ja que la «figura masculina podia mantenir millor l'ordre a una aula difícil», però llavors es plantejava «com els hi deia jo, ara, que soc gai?» (entrevista personal, 10/05/22), ja que ser homosexual, en aquest context, podia desactivar el suposat avantatge a l'hora de treballar amb les i els adolescents.

EL RACISME

En un dels instituts, durant un dels grups focals vam percebre una pressió molt forta cap a l'únic noi negre del grup. En una situació com aquesta, no és possible realitzar un taller o qualsevol altra activitat, ja que el nivell de violència cap a aquesta persona pot ser molt alt.

En un altre dels grups, un dels nois amb origen africà s'enfrontava als estereotips racistes afirmant que el seu pare li proporcionava informació sense embuts i que havia crescut en un ambient molt obert en aquest sentit, que comptava amb informació sobre sexualitat i una via, la seva família, per obtenir-la si la necessitava.

En un altre grup, a la UEC, els xavals expressaven obertament la violència racista que sofreixen diàriament, violència no reconeguda pel sistema que els diu que han de ser homes igualitaris, tolerants i empàtics amb altres violències. Aquesta incongruència resulta difícil d'assimilar per als adolescents.

¹⁰ Tots els noms utilitzats en aquest document són ficticis, per tal de preservar l'anonimat de les persones que han participat en l'estudi.

Com ja s'ha assenyalat, l'homenia es mesura entre homes, de manera que el dels nois és un grup en tensió constant, on uns vigilen els altres. Especialment, les educadores i els educadors de les UEC, que coneixen molt als nois gràcies al seguiment

L'homenia es mesura entre homes, de manera que el grup de nois és un grup en tensió constant, on uns vigilen els altres.

individualitzat, van assenyalar com canvien els seus discursos i la seva actuació quan estan en grup respecte a quan estan sols. També com canvien en presència de les noies, sobretot quan es tracten qüestions que tenen a veure amb les relacions de gènere: elles rebaten els seus arguments o els fan de «mirall», en plantejar les vivències des de les seves posicions.

Les observacions i entrevistes en les UEC ens han permès veure la importància dels estereotips associats a nois i a noies relacionats amb l'ordre a l'aula, que ja esmenten altres autors (Lomas, 2007). En tots dos centres —recordem que les UEC són centres on es destina a joves que tenen dificultats per seguir amb el seu recorregut acadèmic a l'institut, sovint amb problemes de conducta o adaptació al mitjà escolar— ens han explicat que la majoria, si no tots, són nois i només en els últims anys ha anat augmentant el percentatge de noies. Segons Cristina (entrevista personal, 7/06/22) això és així «no perquè les noies tinguin menys necessitat, sinó perquè la forma d'expressar la necessitat dins l'institut és molt diferent. Elles no molesten, es queden més al final de la classe sense molestar, però no fan res. Llavors és quan es veu el resultat acadèmic que es fa alguna cosa. En el cas dels nois, hi ha una conducta més destructiva a l'aula, trenquen el bon ambient i aleshores són derivats». ¹¹ Sonia, educadora d'una altra UEC afirma una cosa semblant: «En els últims anys s'ha incrementat el percentatge de noies i totes, o gairebé totes, han sofert violències masclistes ja sigui en l'entorn familiar, en les seves relacions afectives, o en ambdues».

Les noies també participen menys a les classes i activitats en les UEC. Per exemple, en els tallers de cuina d'una de les UEC, el tallerista ens explicava com durant les quatre hores que dura el taller (el grup de joves decideix què cuinar, fa la compra, cuina i menja el que ha cuinat), es donen converses sobre temes que els/les preocupen i interessen: oci, alcohol i sexualitat (César, entrevista personal, 2/06/22). En aquestes converses, són els nois els que parlen més, utilitzant en gran manera la broma i la fanfarroneria, malgrat que són elles les més ben informades, com hem pogut constatar en els grups focals. Quan són les noies les que tenen una actitud semblant a la masculina (parlen

¹¹ «No porque las chicas tengan menos necesidad, sino porque la forma de expresarla dentro del instituto es muy diferente. Ellas no molestan, se quedan más al fondo de la clase sin molestar, pero no hacen nada. Entonces es cuando se ve el resultado académico que se hace algo. En el caso de los chicos, hay una conducta más destructiva en el aula, rompen con el buen ambiente y entonces son derivados».

més, fan bromes o ridiculitzen a altres) criden especialment l'atenció. Quan són elles les que exerceixen control sobre les seves parelles, també són especialment assenyalades.

En definitiva, la pressió del grup és un element important a l'hora d'afrontar l'educació sexual dels nois, però no s'ha d'oblidar que aquesta pressió sempre dependrà dels estereotips, tant masculins com femenins, per la qual cosa, més que tractar de desmuntar el llistat de característiques atribuïdes als homes, hem d'intentar destruir la dinàmica classificadora, que és una dinàmica masclista.

LA PREPARACIÓ DE L'EQUIP PROFESSIONAL

«Jo m'he sentit molt cuidat, però no sé si ho sabrien explicar la majoria»¹²

(Dan, entrevista personal, 8/06/22, sobre com va ser rebuda la seva identitat trans en a l'equip educatiu del seu centre)

A les entrevistes amb professionals, així com als grups focals amb noies i nois, la falta de formació en educació sexual ha estat un tema recurrent. És una qüestió de vital magnitud, ja que aquesta manca de coneixements bàsics, contrastats i avaluats fa que els equips presentin una gran desigualtat d'habilitats per integrar l'educació sexual, punts de vista a vegades carregats de prejudicis i que traslladin missatges contradictoris a les persones joves.

A vegades, les persones encarregades de prendre decisions sobre el que es fa en el centre no tenen la formació adequada i això té diferents conseqüències per a l'educació sexual. Per exemple, una de les entrevistades, decidia quins cartells o quina informació es posava a la disposició de l'alumnat. Entre altres qüestions, veia com un problema greu la manera de vestir de les noies (la llargària dels *shorts*, en concret), considerava que no és convenient oferir materials amb imatges del cos o sobre sexualitat (fins i tot si són dibuixos), o que la intervenció en una situació de violència masclista amb una parella d'alumnes s'ha de fer només si el conflicte es fa públic, és a dir, quan es produeixen crits o baralles en classe o en els passadissos, ja que això és un «problema de privacitat» (Montse, entrevista personal, 21/06/22).

Sonia (entrevista personal, 1/06/22) també ens explicava com s'ha trobat amb companyes que tenen especial fixació amb la manera de vestir de les noies, o un company que va relacionar l'homosexualitat amb la pederàstia, situació que va ser confrontada davant dels i les joves, perquè assenyalava que, en casos així, «la prioritat

La manca de coneixements bàsics, contrastats i avaluats fa que els equips presentin una gran desigualtat d'habilitats per integrar l'educació sexual.

¹² Se refiere a si la mayoría de sus compañeras y compañeros sabrían explicar qué quiere decir ser una persona trans.

són els nois i les noies». La falta de formació i de directrius clares per part del centre dificulta prevenir aquests casos.

El cas de Xavier és un exemple de com se sol suplir la falta de formació en el professorat: ell té especial motivació per l'educació sexual, en part per com va ser la seva adolescència i les dificultats amb les quals es va trobar per fer-se visible i viure la seva sexualitat a l'institut, tant quan era jove com en els primers anys sent professor. Quan es va donar una situació en què un noi homosexual necessitava suport, un suport requerit per la família, malgrat que ell no era el seu tutor, es va sol·licitar la seva ajuda. Comenta que no va saber dirigir bé la situació, ja que no tenia els recursos pedagògics adequats, i només podia aportar la seva pròpia experiència (entrevista personal, 10/05/22).

Míriam, que és la coordinadora pedagògica d'un dels instituts, considera que no hi ha suficients eines o recursos, però, sobretot, no existeix una mateixa visió a l'hora d'abordar la sexualitat (entrevista personal, 19/04/22). Un altre membre del seu equip de coordinació del centre tenia dificultats per a entendre situacions on es barrejaven violències digitals, i sobredimensionava el fet que aquestes violències es produïssin en línia, obviant el paper del gènere a l'hora d'actuar (Carles, entrevista personal, 20/04/22).

Comprendre la dimensió estructural de la sexualitat és essencial per distingir entre valors morals (que són valors transmesos culturalment i que són vàlids, però no han de ser universals) i drets sexuals. La manca de recursos de qualitat, la disponibilitat de temps dins de la jornada laboral i la falta d'una formació específica i reglada, fa que impartir educació sexual es visqui com una càrrega. En conseqüència, la qualitat de l'educació sexual impartida en cada centre depèn del fet que existeixin figures especialment motivades i autodidactes, com bé afirma Pablo (entrevista personal, 28/05/22): «Tenir una companya com Cristina és el que més m'ha ajudat».

RESPOSTA A LES PREGUNTES AVALUATIVES

1- EL PROGRAMA FUNCIONA, PER A QUI I PER QUÈ?

L'observació dels tallers, les entrevistes i els grups focals han permès recollir les sensacions i opinions de les persones que han participat en el programa. En general, el professorat ha respost de manera positiva a la pregunta sobre si els ha agradat la formació. Algunes persones han considerat que els continguts eren una mica repetitius i, tot i ser necessaris, ja que són conscients que la majoria dels seus companys i companyes no els coneixien, haguessin desitjat aprofundir una mica més. Altres, en canvi, se sentien encara amb pocs recursos per assumir continguts relacionats amb la sexualitat en les seves tutories i encara més de manera transversal en les seves assignatures.

El professorat entrevistat té nul·la formació sobre sexualitat. Només aquelles professionals que s'han interessat especialment o que els toca per algun motiu personal (per exemple, tenir sexualitats o identitats fora de la norma) s'han format a través de

cursos oferts pel Departament d'Educació o de manera autodidacta. Per aquest motiu, hi ha una gran diversitat de coneixements sobre educació sexual entre el professorat, el que fa difícil aprofundir, en una sola sessió, en totes les qüestions que els estan preocupant.

En realitzar-se després dels tallers, els grups focals amb nois i noies ens han donat algunes pistes sobre quins continguts ja han estat treballant i quins no. Els continguts que tenen a veure amb el model biomèdic en educació sexual, generalment, són ben rebuts. Hi ha cert consens sobre la seva necessitat i els valors que transmeten ja estan més que assumits (encara que no sempre se segueixen). D'alguna manera, aquests continguts sobre les formes de protecció i la prevenció del VIH, entre altres, no qüestionen com ens relacionem, ni qui som. Els continguts més difícils de transmetre són aquells que promouen la reflexió crítica, el treball de les emocions i la detecció de violències. Aquests continguts són fàcilment assumits per les noies, que de seguida s'impliquen en debats i tenen opinions més o menys formades sobre què els hi passa i per què els hi passa (per exemple, sobre les crítiques a la seva manera de vestir, sobre la pressió estètica sobre els seus cossos, sobre les relacions sexe-afectives, etc.), mentre que els nois, poc acostumats a aprofundir en qüestions emocionals i relacionals, tenen més dificultats per entendre i reflexionar sobre temes abstractes o estructurals.

Tant les persones adultes com els joves que han participat en el programa tenen dificultats per relacionar els continguts amb situacions quotidianes no directament vinculades amb les sexualitats, però que determinen el marc de poder on les identitats sexuals o l'expressió de les sexualitats es donen. És per això que el programa funciona molt bé allà on ja s'han treballat continguts crítics sobre diferents estructures de poder (gènere, classe social, racisme, etc.), on hi ha un professorat més conscient, més divers o amb més visibilitat no heterosexual, on ja s'han tractat obertament qüestions que tenen a veure amb les diversitats sexe-afectives, etc. Tot aquest treball prepara el terreny per treballar més en profunditat l'educació sexual en unes poques sessions específiques.

La implementació del programa a les UEC ha demostrat que no tot funciona per a tothom. Com dèiem, la dinàmica de la UEC és diferent de la d'un institut i, a més, les respostes dels nois han estat molt diferents en els dos centres on es va intervenir. Les entrevistes amb les educadores dels centres van ser molt esclaridores sobre què no va funcionar i per què, i això demostra la necessitat d'entrevistar l'equip educatiu abans de la intervenció amb les persones joves.

Les entrevistes amb les educadores dels centres van ser molt esclaridores sobre què no va funcionar i per què, i això demostra la necessitat d'entrevistar l'equip educatiu abans de la intervenció amb les persones joves.

2- QUINA ÉS LA RESPOSTA DELS NOIS CIS ADOLESCENTS I JOVES AL PROGRAMA?

Entrevistadora: *¿Cómo tiene que ser un hombre?*

Chico 1: *¡Empresario!*

Chico 2: *Eso es para los españolitos y los catalanitos.*

Grup focal amb nois, UEC, 22/05/2022

Com ja dèiem a la pregunta anterior, els nois cis tenen més dificultats per reflexionar amb certa profunditat sobre alguns aspectes relacionats amb la sexualitat i les relacions. Tot i que saben quins són els estereotips relacionats amb la masculinitat hegemònica, tenen més dificultats a l'hora d'imaginar noves maneres de ser. Sens dubte, la manca de referents adults legitimats socialment (de manera que puguin ser assumits pels adolescents sense massa cost social) que rebutgin aquests estereotips és un dels grans problemes.

Hem vist com els continguts relacionats amb el plaer són en general ben rebuts, fins i tot aquells que se centren específicament en les noies i en les persones que tenen vulva. Tots els missatges sobre eines comunicatives i sobre l'expressió de les emocions també han tingut un impacte positiu.

No obstant això, els continguts sobre diversitat sexual han estat en la majoria dels casos àmpliament rebutjats. Com ja s'ha explicat al llarg d'aquest document, l'homosexualitat continua determinant el límit de la virilitat i, per tant, ha de ser públicament rebutjada:

Entrevistadora: I si sentíssi alguna cosa per algun noi? Ho diríeu a algú?

Silenci general. Alguns nois abaixen la mirada.

Noi 1: No, profe.

Entrevistadora: Ni al teu millor amic?

Noi 1: No.

Grup focal amb nois, 4t d'ESO, 18/05/2022.

Els nois dels diferents centres on hem realitzat el programa avaluat i els grups focals (dos instituts i dos Unitats d'Escolarització Compartida), ens han manifestat en diverses ocasions que se senten «atacats». La forma en què ho verbalitzen i a qui o a què veuen responsables d'aquest atac constant canvia segons el centre i les posicions socials dels nois. En un dels instituts, on vam reunir un grup de nois on només un d'ells tenia els pares no catalans (en aquest cas, africans, però no va especificar de quin país), ells reproduïen un discurs sobre la igualtat entre els gèneres amb el qual estaven d'acord, però assenyalaven com se sentien cada vegada més atacats pel «discurs feminista de moda». També tenien dificultats per comprendre les contradiccions que es poden donar entre els models de feminitat i masculinitat (que no deixen de ser categories circumstancials): per exemple, com algunes actituds són permeses per a les noies mentre que en un noi són considerades masculistes. A més a més, en algunes de les entrevistes amb el professorat, percebíem una crítica molt forta cap a aquests mateixos nois, que oblidava, en part, que ells són adolescents, que per això tenen menys poder en el context de l'institut i, a més, reflecteixen el que els està oferint el món adult.

En un altre grup, aquest discurs anava molt més enllà i la crítica al feminisme i la diversitat sexual acabava sent un atac contra les talleristes. En aquest context, on la majoria de nois eren d'òrgens diversos (magribins, dominicans i senegalesos), hi havia un sentiment de segregació, d'haver estat rebutjats per una institució (representada per l'institut, el professorat i tot agent extern que s'hi assembli estèticament, incloses les

talleristes) que els considera menys vàlids per provenir de famílies amb models de masculinitat que són objecte de prejudicis, com el de ser «més masclistes». A més, aquests joves no veuen reconegudes les violències que ells mateixos pateixen (institucionals, econòmiques i racistes), la qual cosa impossibilita l'exercici necessari d'empatia per reconèixer les violències que viuen de manera més directa altres persones.

En paraules d'una de les educadores de d'una de les UEC: «És l'únic espai de poder que tenen, és a dir, quan tu ets pobra o ets una persona racialitzada, davant el grup, l'única cosa en la qual poden destacar és en ser més *machos* que l'altre» (Cristina, entrevista personal el 28 d'abril, 2022).

Hi havia un sentiment de segregació, d'haver estat rebutjats per una insitució que els considera menys vàlids per provenir de famílies amb models de masculinitat que són objecte de prejudicis.

3- COM PODEM MILLORAR EL NOSTRE PROGRAMA PER RESPONDRE A LES NECESSITATS DEL PROFESSORAT I DE L'ALUMNAT, RESPECTE A LA FEINA AMB ELS NOIS CIS?

Per millorar el programa avaluat proposem tenir en compte les necessitats de professorat i alumnat, necessitats que en gran mesura el programa no pot cobrir per les seves característiques i limitacions. Tenir-les present, però, pot permetre millorar i adaptar els continguts i activitats del programa.

A continuació, anomenem les necessitats que han estat detectades en el curs d'aquesta investigació.

NECESSITATS DEL PROFESSORAT

3.1. FORMACIÓ EN PROFUNDITAT QUE PERMETI INTERPRETAR I COMPENDRE ELS RECURSOS DISPONIBLES SOBRE SEXUALITAT

La totalitat del professorat entrevistat ha declarat que mai havia rebut cap formació prèvia específica sobre sexualitat. En els casos estudiats, els continguts sobre educació sexual es treballen sobretot durant les tutories i, per tant, han de ser impartits per diferents docents, independentment de la seva formació o coneixement de la matèria. Aquesta situació genera insatisfacció per part del professorat, que no se sent preparat

per impartir els continguts, i també per part de l'alumnat, que en molts casos perceben que alguns docents els costa parlar-ne obertament. Per aquests motius, a vegades es proposen continguts repetitius any rere any o bé desfasats per a l'edat del jovent.

La formació en profunditat ha d'anar també en la direcció d'esborrar certs mites i estereotips associats a les persones joves. Per exemple, els nois i les noies han assenyalat que se senten jutjats i jutjades per part del professorat, especialment pel que fa a la seva relació amb les xarxes socials i la tecnologia; la seva relació amb la pornografia (els nois); i la seva forma de vestir-se (les noies). Aquests tres elements estan especialment travessats pel gènere, però aquesta relació no es veu amb claredat si no es fa un treball profund sobre com funcionen els estereotips de gènere, com generen desigualtats i com modelen la nostra mirada sobre els i les joves.

3.2. CREACIÓ DE FORMES D'ACTUACIÓ DAVANT D'UN CONFLICTE QUE NO IMPLIQUIN UNA EXCESSIVA DILACIÓ EN EL TEMPS, QUE GENERIN APRENTATGES COL·LECTIUS I S'ADRECIN A LA REPARACIÓ DE DANYS

Una part important del professorat va declarar que davant d'un conflicte relacionat amb violències masclistes i violències LBTG+fòbiques, sempre s'arriba tard. Detectar el conflicte, identificar quins són els elements significatius que el defineixen i decidir com actuar amb els i les joves requereix temps. Observem problemes en la detecció del conflicte perquè sovint només es considera conflictiva la part pública d'una situació d'agressió. Per exemple, en un dels instituts on vam realitzar la investigació, es va posar en marxa una actuació de l'equip psicosocial quan una parella formada per un noi i una noia, que feia temps que tenia una relació difícil, carregada de malestars, gelosia i maltractaments, va tenir una discussió molt intensa enmig de l'aula. Tot el que havia passat fins aleshores se considerava part de la «vida privada» i, per tant, no se'n va veure com una situació on calia intervenir des del centre.

D'aquesta manera, quan finalment es detecta una situació que requereix intervenció, cal decidir com actuar. En el cas esmentat, l'equip psicosocial va decidir actuar d'una manera determinada, però no es va sentir recolzat per la resta de l'equip docent. És necessari, doncs, que aquest tipus d'intervenció tingui centralitat en les reunions i formin part de l'estructura organitzativa dels centres.

També és imprescindible comptar amb eines de detecció primerenca, que facilitin treballar els temes que realment estan afectant els i les joves i que permetin iniciar un treball col·lectiu des de l'inici del curs escolar. Les violències masclistes existeixen gràcies a un context que ho permet, que les naturalitza i legitima, per tant, també és imprescindible que la feina sigui conjunta i no només focalitzada en les persones que protagonitzen els conflictes. Finalment, no hem d'oblidar que parlem de persones adolescents i joves que, tot i que també han de fer-se responsables dels seus actes, tendeixen a reflectir el sistema de valors que els transmet el món adult. Les persones adultes que tenen al seu voltant són referents tant o més importants que els missatges que els arriben des de fonts més difícils de controlar (mitjans de comunicació, xarxes socials, productes culturals, etc.).

És necessari detectar i també reconèixer a la víctima, sense culpabilitzar-la (com em vist, els estereotips sobre masculinitat i feminitat dificulten aquest reconeixement), tenint en compte el context on les violències es poden produir (precisament perquè es naturalitzen). A vegades, un discurs amb un to punitiu, que fa recaure la responsabilitat només sobre actuació d'una sola persona, genera resistències amb les quals resulta molt difícil seguir treballant. És per aquest motiu que orientar-nos cap a la reparació del dany, amb un procés que permeti identificar les conseqüències d'una determinada actuació, posar-nos en el lloc de l'altre (reconeixent altres violències) i proposar actuacions que reparin o transformin la situació.

3.3. EXPRESSIÓ LLIURE DE LA PRÒPIA ORIENTACIÓ O PREFERÈNCIA SEXUAL QUAN NO ÉS HETEROSEXUAL, I SUPORT DAVANT SITUACIONS DE LBGTIFÒBIA

En cap de les entrevistes s'expressà un malestar explícit sobre aquesta qüestió. Malgrat això, van ser molts els relats sobre un procés de visibilització de les preferències sexuals no heterosexuales en els centres educatius, per part del professorat, amb elements com la por, la inseguretad o l'ocultament d'informació. Sens dubte, no ens trobem en un escenari obertament homòfob o lesbòfob quant als equips docents i equips directius, però els centres educatius, com a part de la societat on vivim, reproduïxen estructuralment la norma heterosexual. Això té conseqüències molt més greus per als i les adolescents.

Com ja hem vist, els nois van declarar obertament, en els grups focals realitzats, que mai explicarien a ningú si tinguessin sentiments o preferències homosexuals. També van dir, en algunes ocasions, que els fan ràbia les pràctiques que s'associen a l'homosexualitat (no hi ha pràctiques heterosexuales o homosexuals, però ells les entenen d'aquesta manera). En altres ocasions van dir que «està de moda que les noies diguin que són bisexuals». Per la seva banda, algunes de les noies es van declarar obertament lesbianes, detallant les dificultats que van patir per explicar-ho i viure-ho lliurement. Les noies també van assumir que és més difícil ser un noi gai a l'institut que una noia bisexual o lesbiana.

Els centres educatius, com a part de la societat on vivim, reproduïxen estructuralment la norma heterosexual.

En alguns casos, el professorat LBGT+ es veu immers en un ambient obertament homòfob i lesbòfob a l'aula, el que acaba tenint repercussions directes en el seu benestar i en la seva tasca. En aquests casos, el suport per part de la resta de l'equip docent és fonamental i per poder generar aquest suport, és necessari que les competències per a actuar davant de la LBGTIfòbia no depenguin de les preferències o orientació sexual del docent, és a dir, de la seva experiència vital, sinó d'una formació sistematitzada per a tothom i que tingui en compte les interrelacions amb les violències racistes i classistes.

3.4. AMPLIAR L'IMAGINARI SOBRE EL PLAER I LA SEXUALITAT

Les i els adolescents saben que el sexe és plaer, però, tot i així, encara predomina l'imaginari que l'associa a la reproducció. Saben que existeixen moltes pràctiques plaents, però predomina la centralitat del coit penis-vagina.

Noia 1: El que em va semblar bé és haver-ho enfocat més cap al plaer; és una cosa de la qual no se'n parla i que és molt important.

Noia 2: Ho va enfocar en el que ningú t'explica i és el que és nou per a mi.

Noia 3: [Els professors i professores] te l'expliquen d'una manera tan estranya que es fa incòmoda. Només volen parlar de preservatius.

Grup focal amb noies, 4t de l'ESO, 25/05/2022

Un dels objectius principals dels tallers d'educació sexual proposats per SIDA STUDI és ampliar l'imaginari sobre sexualitat i facilitar un vocabulari perquè els i les joves puguin expressar-se. Els i les adolescents de 4t d'ESO que van participar en el programa tenien molt clar que l'objectiu de les pràctiques sexuals és el plaer i sabien que és un element molt important. Tot i això, inicialment repetien el discurs més tradicional que relega el plaer a un segon pla i fins i tot assumien que el sexe és un «tema mèdic». És a dir, fins aleshores, els havien parlat dels riscos fisiològics associats a les pràctiques sexuals, però molt poc de les emocions, sentiments i sensacions. Com ja vam assenyalar a l'estudi «Incorporació dels mandats de gènere a la infància, avaluació d'una prova pilot

Aquest model s'apuntala des de la infància i quan arribem a l'adolescència trobem que és molt difícil desmuntar-lo.

d'educació sexual a primària», el model de sexualitat centrat en el coit i en els genitals encara és molt present: s'entenen com a «relacions complertes» les que acaben amb el coit i l'ejaculació de l'home. Les conseqüències del manteniment d'aquest model són, entre d'altres, el desconeixement i la desvalorització dels cossos de les nenes, de les dones i dels cossos no normatius (els que no tenen genitals considerats «normals» o són grossos, negres, amb capacitats

diferents), la normalització de la por i del dolor en les relacions, la normalització de les violències sexuals i el reforçament dels estereotips de gènere. Aquest model s'apuntala des de la infància i quan arribem a l'adolescència trobem que és molt difícil desmuntar-lo. És per això que a 4t d'ESO encara és necessari treballar el plaer, donar-li centralitat, amb un llenguatge proper i amb una metodologia que permeti al grup reflexionar sobre les diferents maneres de viure'l, sobre els diferents missatges que van rebre durant la infància i com aquests missatges condicionen la seva relació amb la sexualitat, el cos, els sentiments i les emocions.

3.5. ACTUALITZAR I ADAPTAR ELS CONTINGUTS A L'EDAT

«Trobo bé que es facin aquestes xerrades, però considero que se n'haurien de realitzar a primer d'ESO o a sisè de primària o abans, ja que és quan comences a desenvolupar la sexualitat».

Noi en el grup focal amb nois, 4t de l'ESO, 1/06/2022

En tots els grups, els joves han reconegut que els continguts que reben a l'aula sovint són repetitius i desfasats per a la seva edat. Fins i tot ens deien que a 3r d'ESO els van explicar els canvis en el cos durant la pubertat, canvis que la gran majoria ja havia experimentat. Les noies ens han explicat que tenien molts dubtes sobre com funciona el seu cicle menstrual, més enllà de la informació bàsica, que ja coneixien. També han demanat més informació sobre els recursos d'atenció a la salut sexual, què fer en cas d'embaràs, els drets relacionats amb l'avortament i la reproducció assistida. Els nois han mostrat interès a parlar més sobre la masturbació (sobretot en relació als mites relacionats), sobre el cos de les noies i sobre les relacions afectives. Als nois de 4t d'ESO els costa molt més parlar obertament sobre sexualitat, sense recórrer a l'humor. Per aquest motiu, les reflexions han estat menys complexes que en el cas de les noies. En aquest sentit, és necessari treballar més profundament les diferències entre l'individu i la societat i les relacions entre la persona i el grup, perquè puguin entendre el vincle entre allò estructural (per exemple, les violències de gènere) i els fets concrets o particulars. L'humor és un recurs constantment utilitzat pels nois: revela el mandat social de no mostrar vulnerabilitat i competir entre ells pel privilegi de ser considerat «home».

L'humor és un recurs constantment utilitzat pels nois: revela el mandat social de no mostrar vulnerabilitat i competir entre ells pel privilegi de ser considerat «home».

3.6. NO JUTJAR LA SEXUALITAT DE LES NOIES

Hem trobat una gran diferència en com es perceben les formes de vestir dels nois i de les noies, i com encara hi ha estereotips sobre l'expressió de la sexualitat. Com vam assenyalar en la investigació realitzada als centres de primària sobre els mandats de gènere a la infància esmentada anteriorment, l'escola o l'institut són espais d'aprenentatge, producció i reproducció de la performativitat de gènere.¹³ Nois i noies actuen de manera diferent i també se'ls tracta de manera diferent. Entre els comportaments generals atribuïts i/o realitzats pels nois, veiem que parlen més a classe, fan més soroll, ocupen més espai físic i fan més acudits (especialment durant les classes on es parla de sexualitat). No obstant això, hem observat que alguns nois no actuaven d'aquesta manera: es mantenien més reservats, al fons de l'aula i sense intervenir en cap moment. En tots els grups s'ha observat desigualtats entre els nois que no s'han de menystenir (aquestes desigualtats tenen a veure amb eixos d'opressió —racisme, capacitisme i classisme— i amb les mateixes dinàmiques socials). Entre les noies,

¹³ Butler, Judith (1990). *El género en disputa: El feminismo y la subversión de la identidad*, Barcelona: Paidós.

també ha predominat una forma d'estar a l'aula més silenciosa, amb menys intervencions, menys soroll, sense fer cap broma durant les intervencions.

Les noies sovint se senten jutjades per la seva manera de vestir i expressar la seva sexualitat. Aquesta forma de discriminació té a veure amb un imaginari molt potent que perviu a les nostres aules, però que no és exclusiu del nostre context: Epstein i Johnson (2000) ja explicaven, a la seva investigació en centres escolars del Regne Unit durant els anys 80, com la crítica sobre la manera de vestir i maquillar-se de les noies suposava un control sobre la seva sexualitat i alhora una forma de resistència per part de les noies. Aquests models del què és «apropiat» o del que es considera «precoç» o «poc apropiat» a l'aula, són representacions socials que operen dins i fora dels centres educatius. Els comentaris sobre la manera de vestir de les noies formen un contínuum amb els comentaris sobre el seu cos, tant per destacar si tenen o no un pes considerat adequat (comentaris molt sovint rebuts per part de la família) com les insinuacions rebudes per part de desconeguts a l'espai públic. Per a algunes de les noies participants al grup focal, la resistència davant d'aquest sistema de gènere que posa el seu cos al centre de les mirades és «estar bé amb tu mateixa», tot i que reconeixen que és molt difícil «estar

Les noies sovint se senten jutjades per la seva manera de vestir i expressar la seva sexualitat.

bé», és a dir, que els comentaris i mirades alienes no els provoquin malestar. En aquest sentit, hem vist que treballar el plaer amb les noies és molt útil per augmentar la seva autonomia i, per tant, el seu benestar, però ha d'anar acompanyat d'un treball sobre els estereotips de gènere amb tota la

comunitat educativa. Un treball que canviï aquesta mirada sobre el cos, la manera de vestir i l'expressió de la sexualitat de les noies, que, evidentment, no és un problema individual i, per tant, no es pot resoldre únicament des de l'àmbit personal.

3.7. TREBALLAR L'AUTONOMIA PER CONTRARESTAR LA RESISTÈNCIA DELS NOIS CIS

En els dos grups de discussió realitzats amb nois, hem trobat discursos contradictoris sobre la igualtat de gènere, els drets de les persones LGBTI, les violències masclistes i el feminisme. D'una banda, coneixen molt bé el discurs que genera la institució, el discurs vinculat a l'estat de dret i a la igualtat d'oportunitats. El que els costa més és posar-se en la pell dels altres i percebre pràctiques vinculades a aquests discursos com a pràctiques que també els poden generar benestar. Els nois reproduïen discursos masclistes perquè són discursos i missatges que encara donen valor i rang a les persones socialitzades com a homes. La masculinitat continua sent una masculinitat heterosexual, que rebutja qualsevol aspecte relacionat amb la feminitat i, per tant, rebutja l'homosexualitat (associant pràctiques com la penetració anal o qualsevol element emocional). La principal font d'informació segueix sent internet¹⁴, però no només o principalment la pornografia mainstream, que saben que és ficció i que no s'assembla a la realitat i, fins i tot, reconeixen com a masclista, discriminatòria, etc., sinó

¹⁴ Les enquestes fa anys que mostren que la principal font d'informació sobre sexualitat és, en el cas dels nois, internet, i en el cas de les noies, la família i les amigues (Departament d'Interior. *Enquesta en Centres Educatius de Catalunya*, 2016-17).

youtubers i altres productors de contingut en línia. En el cas dels youtubers, el límit entre la realitat i la ficció és molt més difús i els missatges que reproduïen violències masclistes i rols de gènere són molt més subtils.

També hem trobat diferències entre els nois en relació amb el discurs sobre la igualtat de gènere, segons la seva realitat socioeconòmica i si pertanyen a grups minoritzats culturalment. Aquestes diferències no estan especialment relacionades amb un entorn més masclista (hem vist poques diferències pel que fa a la ideologia rebuda a casa, tot i que hi ha diferències en els rols de gènere a casa a causa de les diferents capacitats

El discurs sobre la igualtat entre homes i dones prové del mateix sistema que, en molts casos, els rebutja per ser estudiants dolents o tenir comportaments que no són acceptats.

econòmiques, que quan són més altes «alliberen» les dones de fer totes les tasques domèstiques, tot i que no queda clar qui les fa), sinó amb el sentiment de ser rebutjats en molts nivells per un sistema que «defensa» la igualtat de gènere. És a dir, el discurs instaurat sobre la igualtat entre homes i dones, que és defensat des de la institució (representada pels equips educatius, els polítics, pels cartells i anuncis oficials, etc.) és un discurs que prové del mateix sistema que,

en molts casos, els rebutja per ser estudiants dolents o tenir comportaments que no són acceptats. Un sistema que no reconeix la seva cultura o els costums de la seva família com a vàlids, no els garanteix un habitatge de qualitat o els discrimina directament o indirecta per no tenir nacionalitat espanyola o per tenir la pell d'un altre color.

Recomanem, per tant, tenir en compte aquesta realitat interseccional a l'hora de treballar continguts sobre estereotips i relacions de gènere. No tots els nois parteixen de les mateixes posicions ni tenen les mateixes oportunitats en el nostre entorn. En tots els casos, sí que hem detectat que és necessari cultivar l'autonomia dels joves perquè puguin elaborar discursos propis, que no siguin discursos a la defensiva o discursos que reproduïen la pitjor de les versions del món adult.

3.8. TREBALLAR AMB ELS REFERENTS ADULTS MÉS PROPERS: ELS PROFESSORS I ELS EDUCADORS

Creiem que crear una llista de masculinitats no és útil, ja que les categoritzacions són contextuals i contingents, i reforcen en molts casos els estereotips racistes: la masculinitat autòctona és una masculinitat «reformada» mentre que la masculinitat d'origen estranger és aquella que encara té un aspecte més tradicional. I ens referim a «aspecte» perquè el que estem detectant és que en la masculinitat «reformada» no hi ha una feina feta sobre què poden fer els homes (i quins homes poden fer què) per canviar les conseqüències estructurals del patriarcat, sinó un canvi en les conductes i les tasques que tenen més valor social. Canvis sens dubte

Crear una llista de masculinitats no és útil, ja que les categoritzacions són contextuals i contingents, i reforcen en molts casos els estereotips racistes.

benvinguts, com mostrar l'afecte i els sentiments, millorar les relacions amb els fills, ser més amables, etc., però que no estan canviant l'ordre de poder ni posant en el centre la justícia social.

A les entrevistes amb el professorat quedava clar quin perfil de professionals té més coneixement sobre educació sexual i està més implicat en la implementació d'aquests continguts als seus centres: bàsicament dones sensibilitzades amb els feminismes i homes que s'autoidentifiquen com a homosexuals. Per preguntar-nos: Quins són els missatges que s'estan donant a l'aula que reforcen les relacions de poder existents? i Quins són els imaginaris que es veuen consolidats?, hem de recórrer al que saben els i les professionals i quins continguts estan desenvolupant a l'aula. Alguns consideren que la seva assignatura no té res a veure amb la sexualitat i les relacions de gènere i romanen, per tant, «cecs al gènere», per utilitzar una expressió ja antiga. Altres busquen i recerquen continguts, els incorporen com poden o promouen activitats externes com el programa desenvolupat per SIDA STUDI.

A les entrevistes, també es van fer moltes observacions sobre els nois joves, però poques sobre els companys de treball. Sens dubte, és difícil assenyalar l'altre quan hi ha una desigualtat de poder en què s'està per sota. L'ensenyament és un àmbit professional molt feminitzat, en el qual, com a la resta d'àmbits, encara tenen un millor lloc els professionals homes. Així ens ho explicava un dels entrevistats:

Quan vaig començar a treballar en escoles i instituts em deien: «Que bé que ets un home, perquè un referent masculí pot abordar millor la gestió de l'aula». Això em deien en centres que es consideraven més conflictius. Després jo pensava: «I ara com els hi dic que soc gai?».

Entrevista a Xavier, 10/05/2022

Més que fer crítica personalitzada, que no acostuma a contribuir a millorar l'ambient de treball, proposem centrar-nos en el treball dels professors homes cis, que són els homes adults que esdevenen els referents més propers als joves, i no tant en els nois joves i adolescents, que actualment ja es troben massa en el punt de mira. Això implica subvertir d'alguna manera l'eix adult-adolescent, segons el qual és l'adult qui ha d'ensenyar al jove, i pensar en què podem canviar les persones adultes per transmetre opcions de ser i actuar que siguin creïbles i acceptables pels joves. Això implica, sobretot, que els professors homes assumeixin com a pròpia la tasca d'introduir i transversalitzar una educació sexual feminista en els centres educatius.

VI- ALGUNES CONCLUSIONS

Però què és la masculinitat? Què esperem dels joves i adolescents cisgènere? Com hem mencionat al principi d'aquest informe, la masculinitat no és una cosa fàcilment definible i delimitable. Des d'aquest punt de vista, ens hem de plantejar si és útil per pensar i actuar respecte a la consecució de la justícia social, impossible si no desmuntem les desigualtats de gènere, però també la resta de desigualtats socials. La masculinitat no és només una identitat, és també una forma d'ordenar el món en què el valor màxim el posseeixen la força física, els diners i la blanquitud. Segons això, la masculinitat també és, d'alguna manera, el poder econòmic, l'extractivisme, la colonització i la guerra. **La principal conclusió a la qual hem arribat és que la masculinitat no és una identitat per treballar a les aules per produir homes joves amb característiques més socialment acceptables. Com a professionals de l'educació sexual, el nostre objectiu és proporcionar coneixements i habilitats a totes les persones, durant tot el seu cycle vital, perquè puguin exercir els seus drets sexuals i tenir una vida on la sexualitat sigui plaent i lliure de violències.** Això implica treballar amb totes les persones joves, atendre les seves necessitats específiques i contextualitzades, inclosos els nois cisgènere.

Amb aquesta proposta que ha barrejat la recerca amb l'avaluació i les activitats d'educació sexual dirigides a la comunitat educativa, hem pogut, sobretot, parlar amb moltes persones. Hem pogut parlar en petits grups, en converses personals, amb més temps del habitual i amb més tranquil·litat. Hem fet entrevistes a més de 20 professionals que treballen en centres educatius i a Unitats d'Escolarització Compartida (dels quals hem pogut analitzar només una part, dins dels límits que ens ha marcat el pressupost i les convocatòries), espais on hem pogut fer preguntes que no es fan habitualment, durant les intervencions i les formacions, i sobretot escoltar molt. Escoltar les seves opinions, sensacions, percepcions, necessitats i desitjos.

També hem pogut escoltar petits grups de noies i grups de nois, intentant revertir la lògica adultocèntrica segons la qual som «les professionals» i «les expertes» les que decidim què necessiten les persones joves i com ho necessiten. Aquesta tasca no ha estat fàcil: per aplicar una perspectiva interseccional hem hagut de ser crítiques amb nosaltres mateixes, reflexionar sobre la posició de poder que tenim i sobre com estem reproduint violències racistes i de classe quan el que busquem és prevenir les violències masclistes. Es tracta d'unes reflexions que, per descomptat, no s'esgoten en aquest projecte, sinó que ens serveixen per continuar millorant els nostres programes d'educació sexual.

A diferència d'una recerca acadèmica, una avaluació consisteix sobretot a oferir un producte: una conclusió sobre els resultats d'un programa i unes propostes de millora. Aplicar la perspectiva feminista que ens hem plantejat enriqueix qualsevol procés de generació de coneixement, però té un desavantatge: implica un procés de reflexió, un qüestionament del punt de vista i les circumstàncies i desigualtats que es donen en el context, la qual cosa ben segur que és incompatible amb les exigències de la productivitat i els tempos de la subvenció. Si volem parar atenció al procés i a com s'arriba a unes conclusions i no a unes altres, difícilment complirem amb els terminis acordats i, fins i tot, amb el producte que havíem promès.

El producte que hem pogut elaborar, sota les limitacions marcades pel finançament i les necessitats educatives de l'entitat, és provisional i limitat. Hem plantejat, al llarg d'aquest text, més preguntes que respostes i, a continuació, oferim una sèrie de recomanacions i recursos per treballar amb nois cisgènere en un context educatiu.

VII- RECOMANACIONS PER TREBALLAR L'EDUCACIÓ SEXUAL AMB NOIS JOVES I ADOLESCENTS

RECOMANACIONS GENERALS PER A UN PROGRAMA D'EDUCACIÓ SEXUAL AMB NOIS CIS

- Introduir una mirada crítica sobre la construcció de gènere centrada en la masculinitat.
- Visibilitzar les interseccions entre gènere, sexualitat, identitat sexual, expressió de gènere i racialització.
- Visibilitzar l'homofòbia, tant com el rebuig a l'homosexualitat com el control sobre la masculinitat entre homes heterosexuais.
- Reconèixer les violències que ells estan patint. Existeixen violències racistes, econòmiques i capacitistes que també són estructurals en el nostre context. També les violències masclistes que hagin pogut patir.
- Visibilitzar altres maneres de ser home, sexualitats no heterosexuais, famílies que s'allunyen del model hegemònic i les dissidències sexuals, com a formes d'habitar el món vàlides i desitjables.
- Elaborar continguts específics per als nois cis.

Aquesta qüestió sembla una obvietat, però hi ha una tradició que vincula l'educació sexual als riscos i, per tant, a la protecció; una protecció que se centra en les noies, ja que són llegides com les més febles, com els subjectes als quals els poden «passar coses», especialment la violència sexual. Els continguts de l'educació sexual s'han transformat, centrant-se en el plaer, en una mirada positiva de la sexualitat, que no jutja i que busca la prevenció de les violències, però igualment és difícil trobar continguts específics per als nois. Sobre la sexualitat dels homes joves també hi ha estereotips a desmuntar (que la seva sexualitat és naturalment activa, propositiva, desbordant, impulsiva, excessiva; que comença aviat amb la masturbació i que abusa de la pornografia, etc.) i sobre els quals es pot treballar a l'aula.

RECOMANACIONS PRÀCTIQUES PER A UNA ACTIVITAT SOBRE SEXUALITAT

- Es pot treballar amb grups de nois i grups de noies per separat. Es treballen temàtiques diferents i no es fa que les noies hagin de treballar qüestions massa bàsiques. Les persones no binàries o nois no heterosexuais poden triar grup. Treballar conjuntament també té avantatges: les dinàmiques masculines (acudits, insults, desordre, desafiaments) es redueixen.
- Cal tenir en compte si hi ha dinàmiques racials que perjudiquen massa a alguns dels nois i si hi ha dinàmiques de violència racista. En aquest cas no es recomana continuar amb el taller.
- Delimitar bé el format de l'activitat, en quant a temps i espai. Observar el grup. Indagar si és un espai segur per parlar d'emocions. Treballar en grups petits per

facilitar la participació de tots. Cal recordar que la masculinitat estableix una jerarquia entre homes, no només respecte a les dones o altres identitats dissidents. Combinar amb un treball individual, introspectiu, que permeti connectar amb com els afecta el masclisme.

- Donar un espai limitat als acudits sobre sexe: podem riure, però amb respecte cap als altres; podem riure una estona, però després parlem seriosament.
- Treballar des de les vulnerabilitats i proporcionar espais de reflexió.
- Utilitzar exemples biogràfics: vivències i relats, en lloc de dades estadístiques que generalitzen i necessiten d'una bona interpretació.
- Treballar gradualment les diferents temàtiques, tenint en compte les resistències concretes que pugui haver-hi en el grup. Treballar també les violències que afecten als nois del grup (racisme, classisme, exclusió del sistema escolar, maltractament institucional, violència intrafamiliar, etc.).

RECURSOS

«Masculinidad y violencias: VeUS, cápsulas audiovisuales» de Nus cooperativa:

<https://nus.coop/projectes/masculinidad-y-violencias-veus-capsulas-audiovisuales/?lang=es> [Darrera consulta, 20/12/2022]

Recursos sobre Masculinitats de l'Ajuntament de Barcelona:

<https://ajuntament.barcelona.cat/recursospedagogics/es/masculinidades/introduccion> [Última consulta, 5/12/2022]

Dinàmiques de SIDA STUDI, creadas per «sexualitats – educación sexual feminista:

«Decisiones d'autocura»: permet treballar els mandats de la masculinitat a través del coneixement sobre el cuidat del propi cos.

<https://salutsexual.sidastudi.org/ca/dinamica/190722-decisiones-de-au>

Cinefórum: «Moonlight»: Permet reflexionar sobre el racisme estructural i les complicitats masclistes.

<https://salutsexual.sidastudi.org/es/dinamica/181018-moonlight>

«Femení, masculí i jo»: Per treballar la identitat de gènere i els mandats de la masculinitat.

<https://salutsexual.sidastudi.org/es/dinamica/150225-femenino-mascul>

Cinefórum: «A escondidas». Diversitat cultural, racisme, diversitat sexual i adolescència.

<https://salutsexual.sidastudi.org/ca/dinamica/170413-cinefrum-a-esc>

Rus Ervin Funk (2018), El continuum de la implicación masculina. Un modelo conceptual para implicar a los hombres en la prevención de las violencias machistas y promover la igualdad de género.

<http://rusfunk.me/wp-content/uploads/2020/02/Continuum-de-la-implicación-masculina.pdf>

VIII- BIBLIOGRAFIA

- Azpiazn Carballo, Jokin (2017). *Masculinidades y feminismo*, Barcelona: Virus editorial.
- Cela Bertran, Xavier (2020). *Masculinitats (in)habitables: Transaccions, gènere i patiment mental entre els adolescents i joves*. Tesis doctoral.
- Butler, Judith (1990) *El género en disputa: El feminismo y la subversión de la identidad*, Barcelona: Paidós.
- Biosca, Eloi (2016). *Per la corda fluixa. Respostes davant el repte i el risc de ser docent i LGBT*, Barcelona: Bellaterra.
- Connell, Raewyn (2015 [1995]). *Masculinidades*, México, D.F: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Crenshaw, Kimberlé Williams (2012 [1991]). «Cartografiando los márgenes. Interseccionalidad, políticas identitarias, y violencia contra las mujeres de color» a Platero, R.L. *Intersecciones: cuerpos y sexualidades en la encrucijada*, Barcelona: Bellaterra, pp. 87 – 124.
- De Stéfano Barbero, Matías (2017). «Hacerse hombre en el aula: masculinidad, homofobia y acoso escolar», *Cadernos pagu*, 50, 2017:e175014.
- Díez Gutiérrez, Enrique (2015). «Códigos de masculinidad hegemónica en educación», *Revista Iberoamericana de Educación*, 68, pp. 79 – 98.
- Epstein, Debbie y Johnson, Richard (2000). *Sexualidades e institución escolar*, A Coruña: Morata.
- Guasch, Oscar (1993). «Para una sociología de la sexualidad», *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, 64, pp. 105-122.
- Haraway, Donna J. (1995 [1991]). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*, Madrid: Cátedra.
- Lomas, Carlos (2007). «¿La escuela es un infierno? Violencia escolar y construcción cultural de la masculinidad», *Revista de Educación*, 342, gener – abril, pp. 83 – 101.
- Martínez Avidad, Mayra y Pérez López, Alba (2020). ¿Nuevas o viejas masculinidades? El rol masculino dominante entre los adolescentes españoles. *Revista Española de Sociología*, 29 (3, supl.1),171-189
- Podems, Donna (2010). «Feminist Evaluation and Gender Approaches: There's a Difference?» a *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, 6, Nº 14.
- Rodríguez, E., Calderón, D., Kuric, S., Sanmartín, A., (2021). «Barómetro Juventud y Género 2021. Identidades, representaciones y experiencias en una realidad social compleja». Madrid: Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad.

SEXUALITATS, Taller d'educació sexual per al segon cycle de l'ESO.

Al llarg de tres sessions, facilitarem un espai d'educació sexual per a joves prenent com a punts de partida el plaer, l'afectivitat i els drets sexuals. Treballarem conjuntament les principals dimensions de la sexualitat: l'experiència del cos i del plaer, els sentiments i les emocions, i la presa de decisions per a la cura de la salut sexual, posant un èmfasi especial en els aspectes que consideren les sexualitats com a processos d'aprenentatge i en l'adquisició d'habilitats de comunicació, presa de decisions, empatia, negociació, etc.

Amb una bona dosi de perspectiva de gènere, reflexionarem sobre els estereotips i falses creences en l'àmbit sexual i afectiu per fomentar relacions igualitàries i prevenir violències masclistes.

Metodologia:

Identificació d'estereotips de gènere: reduint les desigualtats.

Aprenentatge per a la presa de decisions d'autocura en salut sexual i afectiva:

Informacions bàsiques sobre mètodes contraceptius i les ITS. Negociació en l'àmbit de la sexualitat.

En un marc d'objectius comuns per a tot l'alumnat, utilitzarem estratègies diferenciades per atendre les desigualtats de gènere presents en l'àmbit de la sexualitat. Per això, en la primera sessió dividirem el grup entre nois i noies per poder atendre les seves especificitats en un espai de confiança. En la segona i tercera sessió treballarem conjuntament amb el grup aspectes afectius, informacions bàsiques per a la cura de la salut sexual, eines per desmuntar els estereotips de gènere en l'àmbit de la sexualitat i construir vincles més lliures i igualitaris. Entrenarem habilitats com la comunicació assertiva, la presa de decisions, l'escolta i la negociació, entre d'altres estratègies indispensables per al benestar personal en relació amb la sexualitat.

Utilitzarem dinàmiques participatives, recursos audiovisuals, eines del teatre social i treballarem en grups petits per fomentar un espai on els i les joves puguin reflexionar sobre com volen viure la seva sexualitat, resoldre dubtes i expressar les seves pors. Aplicarem la perspectiva feminista de forma transversal en els continguts i en les metodologies del taller. Intentarem adaptar-nos el màxim possible a les necessitats específiques del grup.

Objectius:

Promoure els drets sexuals i facilitar una educació integral de la sexualitat amb una perspectiva de gènere i diversitat (sexual, de gènere, corporal i cultural, entre d'altres).

Promoure un procés d'aprenentatge que contempli la sexualitat de forma holística i els diferents aspectes que interactuenen les relacions sexuals i afectives (emocions, inhibicions, l'autconeixement, la relació amb els altres, etc.).

Fomentar una visió positiva de la sexualitat i actituds d'autconeixement, autoescolta i cura.

Desmuntar mites i falses creences relacionades amb la sexualitat. Facilitar estratègies per a la presa de decisions d'autocura i eines per a la comunicació, l'escolta i la negociació en els lligams íntims.

Promocionar la salut sexual entre els i les joves i facilitar estratègies de cura per prevenir ITS, embarassos no planificats i violències masclistes.

Definint la sexualitat com a procés d'aprenentatge i desenvolupament personal.

Autconeixement del cos i del plaer. Autoescolta. Límits i consentiment.

LA SEXUALITAT TRAVESSA ELS NOSTRES INSTITUTS, Educació sexual per al professorat.

Metodologia:

Utilitzarem dinàmiques participatives per fomentar un espai on les persones participants puguin reflexionar sobre l'educació sexual, compartir les seves pors i inquietuds, resoldre dubtes i adquirir nous coneixements i estratègies per a l'acompanyament de les persones joves amb les quals treballin.

Aplicarem la perspectiva de gènere de manera transversal al llarg de tota l'acció formativa. Tindrem molt en compte la diversitat sexual i de gènere, així com les especificitats de l'entorn educatiu.

La perspectiva clàssica sobre l'educació sexual, basada en la reproducció, la por i el risc, genera una vivència de la sexualitat heterocentrada, limitada, limitant i, sobretot, desigual. Perquè en un marc de socialització diferencial per a la masculinitat i la feminitat, són les noies les que es porten la por i l'estigma a casa.

A tot això, se li suma el fet que no abordar el tema també és fer educació sexual, una educació que reforça els missatges hegemònics i alimenta el tabú. Per això, proposem una sessió que pretén conscienciar el professorat sobre la importància d'incorporar de manera transversal l'educació sexual en el currículum escolar i proporcionar la base per poder desenvolupar sessions d'educació sexual en les hores de tutoria sense reproduir els estereotips de gènere, l'heteronorma i els prejudicis del món adult sobre les sexualitats i poder facilitar estratègies de cura de la salut sexual per als grups d'adolescents i joves.

Objectius:

Promoure una educació sexual i afectiva integral que transmeti una visió positiva i lliure de la sexualitat, que prioritzi el benestar dels i les joves i que fomenti el respecte cap a la diversitat corporal, sexual i de gènere.

Ampliar la comprensió sobre com els estereotips de gènere afecten la sexualitat i donar estratègies per trencar-los.

Aportar coneixements i recursos sobre la promoció de la salut sexual amb joves i la prevenció de ITS, embarassos no planificats i violències masclistes.

Facilitar estratègies i eines per potenciar orientacions educatives a l'aula, que fomentin les habilitats en la negociació de relacions sexe-afectives.

Estereotips de gènere, mites i falses creences al voltant de la sexualitat.

Masculinitat, sexualitat i poder.

Aprenentatges per generar orientacions educatives transformadores.

La caixa d'eines: Dinàmiques educatives per treballar en grup. Materials i recursos pedagògics.